УДК 368.811

Надія Богомолова, д.е.н., професор
(завідувач кафедри «Фінанси і кредит», Державний економіко-технологічний університет транспорту)

Ганна Лищитович
(студентка магістратури спеціальності «Фінанси і кредит», Державний економіко-технологічний університет транспорту)

ОСОБЛИВОСТІ СТРАХУВАННЯ ЗАСТАВИ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто особливості страхування застави майна в Україні, виявлено проблемні напрями розвитку такого виду страхування. Досліджено сутність понять «застава» та «іпотечне кредитування», роль іпотечного кредитування і страхування застави. Зазначено, що результатом страхових об'єктів застави є зниження ризику неповернення кредиту шляхом наявності вторинного джерела його погашення, тобто самого предмета застави. Також у статті подано класифікацію видів страхування застави, так основними її видами є: застава майна, застава прав,а залежно від місцезнаходження заставного майна – заклад та з залишенням майна у заставодавця. Розкриті теоретичні підходи щодо зменшення ризиків, пов'язаних з страхуванням застави. Зазначені основні форми страхування кредитів, які існують в Україні, а саме: страхування ризику непогашеного кредиту, страхування позикової відповідальності за неповернення кредиту та найпоширеніша форма страхування кредитів – страхування предмета застави. Вказані основні проблеми, які виникають під час страхування застави в Україні. Запропоновано подолання проблем вказаних у статті з приводу іпотечного кредитування та страхування застави таких як вдосконалення страхування іпотечних ризиків, поєднання системи кредитування та інші.

Ключові слова: *страхування, майно, застава, особливості, принципи, економіка, кредитори, кредитування, ризики.*

© Богомолова Н.І., Лищитович Г. О., 2015

Надежда Богомолова, д.э.н., профессор
(заведующая кафедрой «Финансы и кредит», Государственный экономико-технологический университет транспорта)

Анна Лищитович, студентка магистратуры по специальности «Финансы и кредит», Государственный экономико-технологический университет транспорта)

ОСОБЕННОСТИ СТРАХОВАНИЯ ЗАЛОГА В УКРАИНЕ

В статье рассмотрены особенности страхования залога в Украине, выявлены проблемные направления развития такого вида страхования. Рассмотрены сущность понятий «залог» и «ипотечное кредитование», исследована роль ипотечного кредитования и страхования залога. Указано, что результатом страховых объектов залога является снижение риска невозврата кредита путем наличии вторичного источника его погашения, то есть самого предмета залога. Также в статье представлена классификация видов страхования залога, так основными ее видами являются: залог имущества, залог прав, а в зависимости от местонахождения залогового имущества – заведение и с оставлением имущества у залогодателя. Раскрыты теоретические подходы по уменьшению рисков, связанных со страхованием залога. Указанные основные формы страхования кредитов существующих в Украине, а именно: страхование риска непогашенного кредита, страхование ссудной ответственности за невозврат кредита и распространенная форма страхования кредитов – страхование предмета залога. Указаны основные проблемы, которые возникают при страховании залога в Украине. Предложено преодоление проблем указанных в статье по поводу ипотечного кредитования и страхования залога таких как совершенствование страхования ипотечных рисков, сочетание системы кредитования и другие.

***Ключевые слова**: страхование, залог, особенности, принципы,экономика, кредиторы, кредитование, риски.*

Nadja Bogomolova, Doctor of Science (Economics), Professor,
(Head of the Chair of Finance and Credit, State Economy and Technology University of Transport)

Hanna Lyshchytovych, student (Master's student "Finance and Credit", State Economy and Technology University of Transport)

COLLATERAL SECURITY FEATURES IN UKRAINE

In the article the features of mortgage insurance in Ukraine, identified areas of this type of insurance. The essence of the concepts of «mortgage» and «mortgage lending».

The role of mortgage insurance and mortgage. It is noted that the result of a collateral insurance is to reduce the risk of loan default by the presence of a secondary source of repayment, i.e. of the collateral. The article provides a classification of types of insurance collateral as its main types are: property mortgage, lien rights, and depending on the location of collateral – institution and leaving property to the mortgagor. Theoretical approaches to reduce the risks associated with mortgage insurance. These basic forms of credit insurance that exist in Ukraine, namely insurance risk outstanding credit, insurance liability for borrowing loan default and most common form of credit insurance – insurance collateral. These basic problems that arise when mortgage insurance in Ukraine. Proposed to overcome the problems mentioned in the article about mortgage insurance and mortgage insurance such as improving mortgage risks combining loans and others.

Keywords*: insurance, mortgage, features, principles, economy, creditors, risks*.

Постановка проблеми. Під час ринкової трансформації економіки України надзвичайно важливою виступає проблема забезпечення конкурентоспроможності не тільки економіки в цілому, її галузей та окремих підприємств, а й видів економічної діяльності. У цих умовах страхування застави виступає надійним інструментом економічної безпеки учасників економічної діяльності, яке, в свою чергу, часто тісно пов'язане з іпотечним кредитуванням.

Водночас, іпотечне кредитування в нашій країні все ще перебуває в стадії свого становлення й розвитку, у зв'язку з чим види та умови проведеного в його рамках страхування будуть надалі удосконалюватися, змінюватися і доповнюватися. При цьому, сучасне законодавство багатьох європейських країн зорієнтовує учасників на перехід від страхування предметів застави до безпосереднього страхування кредитів, виданих під заставу, при цьому ініціатором страхування може виступати як кредитор, так і особа, що бере кредит, власник заставного майна. Тобто виникає поєднання елементів майнового страхування та страхування відповідальності, що вимагає ще більшої ретельності у виборі форм і методів такого страхування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окресленню та аналізу проблем страхування застави присвячено праці Н. П. Баріди, С. В. Волосович, Г. В. Нєдєльчевої, Є. Є. Ільєнко, Бондар І. та ін. [2-8]. У дослідженнях увага приділяється сутності, змісту та класифікації страхування застави, страхування предмету іпотеки як різновиду застави, тарифної політики страхових компаній, конкуренції на ринку страхування застав тощо. Водночас, слід зауважити, що дослідження особливостей та проблем розвитку страхування предмету застави в Україні в сучасних умовах фінансово-економічної кризи залишається наразі поза увагою науковців.

Метою статті є дослідження особливостей та проблемних питань страхування застави в Україні та шляхи їх подолання в умовах фінансово-економічної кризи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стабільність та ефективність формування національної економіки залежить від функціонування кредитної сфери, розвиток якої є важливим важелем якісних відносин в економіці в цілому та підприємницькому секторі, зокрема. Проте, як свідчить практика, в умовах фінансово-економічної кризи з'являється все більше недосліджених ризиків, пов'язаних з кредитною сферою.

Саме тому важливим завданням для суб'єктів кредитних відносин є забезпечення поверненості кредитів, що певною мірою пов'язано із використанням застави. При цьому на необхідність залучення предмету застави як складової процесу кредитування можуть впливати ряд зовнішніх і внутрішніх факторів, що може призве-

сти до пошкодження та втрати надійного забезпечення кредиту. Тому деякі втрати зможе компенсувати страхування предмета застави і, цим самим, зменшити ризики, отже, гарантувати принцип зворотності кредиту.

Одним із способів зниження кредитного ризику є активне використання банками при організації кредитного процесу такого важливого фінансово-економічного інструменту ринкового господарства, як застава, котра, забезпечуючи захист інтересів кредитора, одночасно сприяє активізації економічної діяльності господарюючих суб'єктів. Але. як відомо, в ринкових умовах не існує таких кредитних операцій, які б взагалі виключали ризик, тому для банківської та кредитної сфери важливо не запобігання ризику , а його мінімізація та зниження до мінімально можливого рівня [2].

Страхування як засіб забезпечення кредитів вимагає залучення у правові відносини, що передбачає кредитна угода, тобто третьої особи. В свою чергу по перше – це суб'єктивний розподіл ризиків, по друге – труднощі при пошуках страхової компанії, а по третє – в деяких випадках подорожчання кредиту за рахунок сплати страхових платежів. За всю практику страхових кредитів в Україні вони існують в трьох формах:

страхування ризику непогашення кредиту;

страхування позичкової відповідальності за неповернення кредиту;

страхування предмета застави [8].

Як доводить практика, майже 90 % кредитів банків видається під забезпечення, із яких 87 – 90 % – із заставою. Однією із основних причин зростання частки проблемних кредитів, поряд із погіршанням платоспроможності позичальників, є зниження ринкових цін на майно яке перебуває у банківській заставі та погана диверсифікованість заставних портфелів банків. В Україні основна частка заставних портфелів банків належить іпотеці (земля, житлова та комерційна нерухомість) – 45 %, транспорт та обладнання – 16 %, цінні папери та майнові права – близько 5,5 %, та решту – інші види застави [2].

Заставою можуть виступати житлова і комерційна нерухомість, земельні ділянки, транспортні засоби, цінні папери, товаророзпорядчі документи (коносаменти, варанти тощо), валютні цінності, ювелірні вироби, товари в обороті або переробці (сировина, напівфабрикати, комплектуючі вироби, готова продукція тощо). Але в практиці вже давно предметом застави є не лише будівлі та цінні папери. Нині розробляються та впроваджуються механізми з одержання кредиту під заставу сільськогосподарської продукції.

Згідно зі ст. 575 ГКУ і положенням Закону про заставу виділяють 5 видів застави: заклад, застава, іпотека, майнові права, товари в обороті та цінні папери [3].

Таблиця 1. **Класифікація видів страхування застави**

<table>
<tr><td colspan="2">Залежно від предмета чи об'єкта застави</td><td colspan="2">Залежно від місцезнаходження (розташування) заставного майна</td></tr>
<tr><td>Застава майна</td><td>Застава прав</td><td>Майно у заставодавця</td><td>Заклад</td></tr>
<tr><td>Застава товарів в обороті (оборотних засобів)</td><td>Нематеріальні активи, необоротні засоби</td><td>Іпотека</td><td>Дорогоцінних металів та каменів</td></tr>
<tr><td>Застава нерухомості</td><td rowspan="3">Дебіторської заборгованості</td><td>Товарів в обороті</td><td>Валютних цінностей та цінних паперів</td></tr>
<tr><td>Застава депозитів</td><td>Тверда застава</td><td rowspan="2">Документи на право власності чи користування</td></tr>
<tr><td>Комплексна (змішана) застава</td><td>З використанням третіх осіб</td></tr>
</table>

Статтею 10 Закону України «Про заставу» від 02.10.1992 р. № 2654-XII передбачено можливість страхування предмету застави. Якщо предмет застави не підлягає обов'язковому страхуванню, він може бути застрахований за згодою сторін на погоджену суму, але не більшу за його ринкову вартість [1]. Як тільки майно починає виступати як забезпечення зобов'язання, то вступають у дію обмеження щодо його використання, передбачені договором про заставу. Вони завжди спрямовані на зниження ризику, чого не може бути, коли майно є в щоденному використанні. Страхування об'єктів застави становить практично ще одну лінію захисту кредиторів, а саме: зниження ризику неповернення кредиту, шляхом наявності вторинного джерела його погашення, тобто самого предмета застави.

Страхова сума за договором страхування предмета застави не може перевищувати розміру вартості заставленого майна. Вартість майна, яке приймається на страхування, підтверджується балансом юридичної особи, рахунком-фактурою, довідкою інвентарного бюро, накладною та іншими бухгалтерськими документами, а також експертною оцінкою фахівця.

Страхування застави присутня у всіх формах кредитування, коли як забезпечення кредиту використовується заставне майно.

Необхідність страхування предмета застави обумовлена можливістю його пошкодження або знищення. Тому страхування заставного майна є обов'язковою умовою кредитного договору. Страхування заставного майна здійснюється за рахунок коштів позичальника.

Щоб оцінити заставу використовують спеціальну методику оцінки. За допомогою цієї методики майно стане предметом застави коли буде відповідати критеріям якісної і кількісної оцінки.

До якісної оцінки відносять те, що предмет застави повинен належати позичальнику або знаходитися у його повному розпорядженні, а також предмет застави повинен бути ліквідним. Адже якщо він не буде відповідати останньому критерію, то може існувати ризик неповернення кредиту тому що він вже не зможе бути вторинним джерелом погашення кредиту.

До вимог кількісної оцінки можна віднести перевищення вартості заставного майна до суми основних зобов'язань.

Існує кілька схем такого страхування; розглянемо окремі з них.

Страхувальником і вигодонабувачем за договором страхування є банк-кредитор. Сплата страхової премії здійснюється банком, однак ці витрати входять у вартість кредиту.

Страхувальником і вигодонабувачем за договором виступає позичальник. Для того, щоб не втратити контроль над процесом виплати страхової премії та/або отримання страхового відшкодування банк зобов'язує страхувальника всі внески та виплати здійснюються шляхом перерахування коштів з рахунку позичальника в банку-кредиторі.

Страхувальником за договором є позичальник, вигодонабувачем – банк-кредитор. Це традиційна схема, яка використовується в більшості випадків. При передачі в заставу нерухомого майна, наприклад, земельних ділянок, актуальним є титульне страхування на випадок втрати прав власності на них. Вартість поліса буде визначатися виходячи із строку страхування і аналізу документів, що встановлюють право власності на нерухоме майно.

Таким чином, характерною рисою змісту застави у сфері страхування заставного майна фізичних осіб в Україні є певна визначеність та обумовленість методів регу-

лювання цих відносин різними галузями права – не лише цивільного, але і господарського, фінансового, страхового й адміністративного. Водночас, саме наявність управлінських відносин між органами публічної адміністрації та страховими, посередницькими організаціями й фінансово-кредитними установами всіх форм власності з приводу організації та впорядкування діяльності щодо забезпечення механізмів відшкодування коштами страхових фондів збитків, заподіяних майну фізичних осіб у разі настання страхового випадку слугує меті створення умов для належного виконання ними майнових зобов'язань за заставою. Також слід зазначити, що у правовідносинах страхування заставного майна фізичних осіб норми адміністративного права постають засобом обслуговування й підкріплення, за допомогою імперативних методів впливу, норм інших галузей права – цивільного, фінансового, страхового, господарського тощо [5].

До проблем страхування предметів застави в Україні належать:

• зниження ринкових цін на майно, що перебуває в банківській заставі, а відтак зростання частки проблемних кредитів;

• скорочення ринку страхування застави через зменшення обсягів іпотечного кредитування;

• застосовування страховими компаніями демпінгу в умовах скорочення кредитування. Наприклад, при страхуванні заставних квартир вони встановлювали тарифи в межах 0,05 – 0,1%, що у 2–3 рази нижче порівняно з їх реальною величиною;

• зростання серед клієнтів СК випадків шахрайства. За даними експертів, їх обсяг збільшився на 15–20%. Частішають випадки, коли зі складів юридичних осіб за сумнівних обставин зникають товари; техніка, отримана у лізинг, знищується в останній день дії договору страхування тощо. Подібні ситуації зазвичай виникають у разі наявності у клієнта прострочених платежів за кредитами;

• як відомо кредити надаються під заставу майна яке є застрахованим. А іноді існують проблеми з виплатою страхового відшкодування, звідси і недовіра до страхових компаній;

Закон України «Про страхування» не містить положення щодо обов'язкового страхування предметів різновиду застави – закладу, що є заставою рухомого майна. При закладі майно передається заставодавцем у володіння заставодержателя. При цьому предмет застави в ломбардах підлягає обов'язковому страхуванню відповідно до Цивільного кодексу та Закону України «Про заставу» № 2654-XII. У деяких дослідженнях підкреслюється, що при споживчому кредитуванні значні ризики пов'язані з умовами збереження предметів закладу [7].

Договір страхування предмета застави виступає здебільшого як додатковий договір. Він носить третинний характер, тому що слідує за договором застави, який в свою чергу базується на кредитному договорі. Тому найчастіше страхування предмета застави, є кінцевим етапом, тобто захистом майнових інтересів кредитора [3].

Дійсно, договори страхування предмета застави мають певні особливості, які полягають перш за все в тому, що за такими договорами страхування не покриваються прямі чи непрямі збитки, які виникли внаслідок:

а) обробки застрахованого майна вогнем, теплом або іншим термічним та хімічним впливом на нього у виробничих цілях (наприклад, для сушіння, зварювання, прання, копчення, смаження, гарячої обробки тощо);

б) впливу ядерної енергії у будь-якій формі, будь-якого роду військових дій, громадянської війни, народних заворушень, страйків, знищення чи пошкодження майна на вимогу цивільної або військової влади;

в) арешту, конфіскації, реквізиції;

г) навмисних дій страхувальника або його представників, а також протиправних дій третіх осіб;

д) вад в об'єкті страхування, які були відомі та приховані страхувальником від страховика;

е) порушення техніки безпеки, протипожежних правил, санітарних норм та інших нормативних актів, які регулюють правила утримання об'єкта страхування;

є) переміщення застрахованого об'єкта та перебування його за адресою, не зазначеною в договорі страхування, крім випадків переїзду страхувальника за новою адресою, про що повідомляється страховику письмово.

При цьому слід зазначити, що в Україні у сфері страхування заставного майна сформувався легальний «картель» між сімома банками («Альфа-Банк», банк «Фінанси і Кредит», «Приват Банк», «ОТП Банк», «Райффайзен Банк Аваль», «Укрсоцбанк», «УкрСіббанк») і сімома страховими компаніями («Оранта», «Інгосстрах», «Універсальна», «АХА Страхування», «Дженералі Гарант», «Українська пожежно-страхова компанія», «Уніка»). Він утворився за попередньої згоди Антимонопольного комітету України. Учасники погоджених дій та Антимонопольний комітет України впевнені, що ці правила сприятимуть прозорості й підвищенню якості фінансових послуг. Однак експерти стверджують, що така ситуація може призвести лише до монополізації страхового ринку у сфері кредитування і завдасть шкоди інтересам невеликих страховиків [6].

Для подолання вказаних проблем треба сконцентрувати зусилля учасників страхового ринку, фінансового сектору та державних інституцій навколо такого:

• гармонізувати вітчизняне законодавство з міжнародним правом щодо обов'язковості страхування предмету застави, при цьому ретельно дослідити зарубіжний досвід та реалії вітчизняної економіки;

• органам, що здійснюють державне управління у сфері ринків фінансових послуг, в тому числі на страховому ринку, Антимонопольному комітету України сприяти здоровій конкуренції на ринку страхування застави шляхом проведення виваженої політики державного регулювання;

• Національній комісії з державного регулювання у сфері ринків фінансових послуг вживати заходів із запобігання демпінгуванню при страхуванні предмету застави;

• посилити взаємодію всіх учасників страхового ринку, зокрема, банкам і страховикам взаємодіяти на основі інноваційних технологій та обґрунтованої тарифної політики;

• сконцентрувати увагу на вдосконаленні титульного страхування, страхуванні іпотечних ризиків, тобто: якщо при реалізації об'єкта застави банк не в змозі виплатити кредитну заборгованість, то частину повинна компенсувати страхова компанія;

• поєднання системи кредитування із послугами страхування, тим самим зниження недовіри до страхових компаній.

• удосконалення існуючих, а також розробка нових форм та методів страхування кредитів;

• зміцнення статусу та довіри клієнтури до страхових компаній, запобігання страховому шахрайству тощо.

Висновки і пропозиції. Зазначені напрями стануть підґрунтям для піднесення ролі та значення страхування застави як важливого елементу іпотечного кредитування. При цьому, подальших досліджень вимагає механізм організації страхування застави в умо-

вах кризової економічної ситуації, дослідження форм і методів, важелів і регуляторів такого механізму з метою підвищення ефективності страхової діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Про заставу* : [закон України: офіц. текст: за станом на 02.10.1992 р. № 2654-XII [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2654-12.

2. *Баріда Н. П.* Роль застави в процесі управління кредитним ризиком банку. – [Електронний ресурс] / Н. П. Баріда // Фінанси, облік і аудит. – 2011. – № 18. – С. 15–24 – Режим доступу: http://ir.kneu.edu.ua:8080/handle/2010/169.

3. *Бондар І.* Пов'язані (поєднані) послуги банків і страхових компаній. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://libfor.com/index.php?newsid=1214

4. *Волосович С. В.* Особливості страхування предмету застави в Україні // Економічний часопис – XXI, 2012. – № 11-12(2). – С. 42-44.

5. *Ільєнко Є. Є.* Зміст, поняття «застава» у правовідносинах з приводу страхування заставного майна фізичних осіб в Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://intkonf.org/ilenko-e-e-zmist-ponyattya-zastava-u-pravovidnosinah-z-privodu-strahuvannya-zastavnogo-mayna-fizichnih-osib-v-ukrayini/

6. *Монополизация* рынка страхования залогов. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ramzes.kiev.ua/news/the-news-ukr/398-the-monopolization-of-the-insurance-market-deposits.

7. *Недельчева Г. В.* Страхування заставного майна як засіб зниження кредитного ризику / Г. В. Нєдєльчева [Электронный ресурс]. – Режим доступа :http://www.rusnauka.com/11_EISN_ 2008/Economics/30017.doc.htm

8. *Чайковський Я.І.,* Тиркало Р. Страхування кредитного ризику комерційних банків. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://forinsurer.com/public/02/11/26/124

REFERENCES

1. *On Pledge*: Law Ukraine [On mortgage: Ukrainian law]. / The Verkhovna Rada of Ukraine. Available at : http://zakon2.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2654-12

2. *Barida N. P.* The role of collateral in the process of credit risk management of the Bank - Finance and credit, 2011, number 18. pp. 15 – 24. Available at : http://ir.kneu.edu.ua:8080/handle/2010/169

3. *Bondar I.* Related (combined) services of banks and insurance companies. Available at : http://libfor.com/index.php?newsid=1214

4. Volosovich S. V. Features of insurance collateral in Ukraine. – Economic Journal, 2012, number 11-12. pp. 42 – 44.

5. *Ilienko Ye. Ye.* Content, the term "collateral" in the relationship on insurance collateral physical persons in Ukraine. – Available at : http://intkonf.org/ilenko-e-e-zmist-ponyattya-zastava-u-pravovidnosinah-z-privodu-strahuvannya-zastavnogo-mayna-fizichnih-osib-v-ukrayini/

6. *Monopolyzatsyya pledges* insurance market. Available at : http://ramzes.kiev.ua/news/the-news-ukr/398-the-monopolization-of-the-insurance-market-deposits

7. *Nedelcheva G. V.* Insurance collateral as a means of reducing the credit risk Available at: http://www.rusnauka.com/11_EISN_ 2008/Economics/30017.doc.htm

8. *Chaikovskyi Ya. I.,* Trykalo R. Strakhuvannia kredytnogo ryzyku komertsiinykh bankiv. Available at: http://forinsurer.com/public/02/11/26/124